

СЪВМЕСТНАТА ДЕЙНОСТ В УЧИТЕЛСКИЯ КОЛЕКТИВ

ИВАН П. ИВАНОВ
ВПИ — Шумен

При анализа на учителския колектив като субект на съвместна дейност ще се ръководим от възгледите, определени от К. Маркс: „Форма на работа, при която множество хора работят планомерно един до друг или една с други в един и същ производствен процес, или в различни, но свързани, един с друг производствени процеси, се нарича съвместна дейност.“¹ От тази гледна точка в учителския колектив има съвместна дейност, тъй като са налице всички нейни признаци: кооперация на основата на общи групови интереси, целиности, цели; осъзната регулируемост, планиране, управление; социална значимост (обществена, групова, личностна); социална съвместност; ролева (длъжностна) структура; взаимосвързаност на трудовите процеси; комуникация; свързностивъздействие — резултат, надвишаващ индивидуалните резултати, постигнати от отделните членове и дъжащ се на взаимодействието в хода на съвместната дейност.

Съвместната дейност в учителския колектив носи всичките характерни белези на човешката дейност въобще — предметност, осъзнатост, целенасоченост, обществен характер, индивидуален отпечатък. Тя е процес на удовлетворяване на потребностите на участниците в нея, но и на производство на нови потребности, като по този начин се обогатява и развива техният носител — субектът на дейността.

При структурния анализ на дейността на учителския колектив ние ще отчитаме двата му аспекта — синхронен и диахронен, произтичащи от двете начала на социално-психологическия анализ — социологическото и психологическото. В социологичната под структура на дейността се разбира връзката и отношението между различните участъци на приложение на човешката активност (синхронна структура на дейността), а в психологичната — последователността на етапите на осъществяване на дейността във времето (диахронна структура).

В синхронната структура на съвместната дейност в учителския колектив има три компонента — преобразователен, потребителен и комуникативен, които в различни пропорции са свойствени за всяка човешка дейност (по идеи на Е. И. Головаха):²

Целта на преобразователната дейност на учителския колектив е преобразуването на обекта на труда му — личността на детето и детските групи, както и на достъпното му социално обкръжение.

Преобразователната дейност на учителския колектив има две разновидности: материално-преобразователна и духовно-преобразователна, от които приоритет има втората, която в общи линии се заключава в обучението и възпитанието на децата, както и в популяризирането и пропагандиране на педагогически знания сред обществеността и ро-

¹ Маркс К., Ф. Енгелс. О воспитании и образовании. М., 1978, т. 1, с. 428.

² Головаха Е. И. Структура групповой деятельности. Киев, 1979, с. 17—18.

дителите. Специфична насока на духовно-преобразователната дейност е социално-преобразователната дейност, свързана със самоуправлението на колектива и с формирането и контрола на развитието на ученическите групи и заобикалящата учителския колектив микро-среда.

Материално-преобразователната дейност в учителския колектив включва стопанска дейност, свързана със създаването, поддържането и стопанисването на необходимите за учебно-възпитателния процес материална база, дидактически средства, пособия и др.

Потребителната дейност има за цел овладяването на материалната и духовната култура на обществото и потреблението на съответните ценности.

Духовно-потребителната дейност се дели на учебна (най-вече колективните форми на обучение и квалификация, обмен на опит и т. н.) и художествено-потребителна (при съвместно посещение на културни прояви, самодейност и др.).

Комуникативната дейност има за цел взаимния обмен на елементи на материалната и духовната култура. Тя се реализира главно във вътрешногрупов междуличностен план, но съществуват и колективни форми на общуване, в които общуват цели колективи или чрез определени упълномощени представители (длъжностни лица), или при срещи помежду си. Чрез упълномощени лица учителският колектив общува най-често и с обкръжаващата го среда.

С така предложената схема на дейността на учителския колектив се излиза извън рамките на традиционния подход към типовете дейности в колектива. Предимството ѝ е в пълния обхват на специфичните за учителския колектив дейности, които се различават само по съотношението на частите (страните) си.

Диахронната структура на дейността на учителския колектив, независимо от конкретното ѝ съдържание, включва четири компонента: мотивационен (потребности и мотиви), цели (цели), операционен (предмет, средства), оценъчно-контролен (резултат). Това разбиране, което е широко разпространено в съвременната психология, води началото си от схващането на А. Н. Леонтиев за генетически изходното за човешката дейност несъвпадение на мотиви и цели. Действията, осъществяващи дейността, се подбуждат от нейните мотиви (най-често неосъзнати актуално от субекта), но са насочени към целта (винаги осъзнавана) и подлежат на нормативно-ценностен контрол и оценка. Така посочените компоненти на дейността имат специфично съдържание и са обществено санкционирани.

Мотивите за дейност на учителския колектив са най-вече от морално и идейно-политическо естество: учителският колектив е водач към бъдещето на младото поколение, той отговаря пред обществото за духовния и физическия му облик и е организатор, ръководител и основен реализатор на учебно-възпитателния процес в училището.

Установките за съвместна дейност са в любовта на учителите към децата и професията, в стремението им към непрекъснато саморазвиване и творческа изява, в професионалната им и личностна готовност за педагогически труд.

Целите на съвместната дейност са изграждането на многогранно развити личности, ръководството на учебно-възпитателния процес, разкриването и реализирането на възможностите и способностите на учителите.

В хода на реализацията на груповата дейност (от възникването

на потребностите до резултатите от дейността) членовете на групата се намират в непрекъсната комуникация помежду си. Особеностите на общуването се проявяват в наличието на два вида отношения, които условно могат да бъдат наречени делови и междуличностни (въпреки множеството възражения против такова делене, то не може да бъде избягнато поради несъмнената му продуктивност като теоретичен модел). Делово е общуването по повод и във връзка с процеса на съвместната трудова дейност, а междуличностно — общуване, основано на симпатиите и антипатиите на членовете на групата един към друг. Деловото общуване е основното, водещото, важното за съвместната дейност, а междуличностното е само фон, който придава една или друга емоционална окраска на този процес. То няма и самостоятелно значение и оказва обратно стимулиращо (затрудняващо) или стимулиращо (облекчаващо) деловото общуване влияние. Приоритетът на деловите взаимоотношения в учителския колектив се дължи на факта, че той е външно организирана група за изпълнението на общи трудови задачи.

Самата същност на съвместната дейност предполага общност на целите, мотивите, потребностите, предмета, средствата на труда, общо отношение към резултатите от трудовата дейност. Съвременните изследвания на трудови колективи доказват, че ролята на груповата сплотеност е много голяма, но в колективите, в които доминира съвместно-взаимодействащата форма на организация на трудовите процеси (каквото е и учителският), тя е определяща за крайния резултат.

В теорията на учителския колектив тази идея е обоснована от А. С. Макаренко, който смята, че там, където възпитателите не са свързани в колектив, където няма единен план за работа, единен тон и единен точен подход към детето, там няма ефективен възпитателен процес. Затова и по известния негов израз: „По-добре е да има пет слаби възпитатели, обединени в колектив, водувешвени от една мисъл, от един принцип, от един стил и работещи единно, отколкото десет добри възпитатели, работещи поотделно, кой както иска“³. Тук, а и в други свои произведения, А. С. Макаренко фактически посочва основите на съвместната трудова дейност в учителския колектив — единно мнение, убеждения, мотиви, отношение към детето, взаимопомощ, култура на самоуправление, колективно действие, риск, отговорност, единни принципи, единен стил на педагогическо поведение. Ако употребим съвременна терминология, той засяга всичките четири компонента на груповата дейност — мотивационен, целеви, операционен, оценъчно-контролен, при това в трите аспекта на взаимоотношенията — когнитивен, емоционален и поведенчески.

Колкото по-силно е единството на учителския колектив, толкова по-ефективно се реализира съвместната дейност в него. Това е избувна истина, но и досега за това единство се говори в общ план, като най-често се цитира посочената мисъл на А. С. Макаренко.

Един от много дискутираните в литературата въпроси е този за структурата на учителския колектив. В това отношение има противоречиви подходи, отражение на общо нерешения въпрос за структурата на групата в психологията. Твърде често се среща деленето на структурата на формална, неформална и полупормална (система от роли, свързана с обществените организации), както и на официална и неофициална, субструктура и суперструктура, като тези два подхода или се разглеждат като равноправни, или не. В по-

³ Макаренко А. С. Избр. пед. прозв. М., 1977, т. 1, с. 321.

сли
ле
до
(Л
ра
но

ва
от
въ
от

ас
во
ва,
тр
ст
уч
би

от
на

ре
ще
по
де

ди
те
ще
ган
це.
ре
ва
ин

ски

то
зи
раз
оце
нат

тие
век
щес
мес
или
Пр
ни
то

в. с

следно време се появиха твърде много възражения против това делене, които почиват на твърдението, че няма единна основа за подобен подход. При това възраженията са както на западни автори (Л. Нуман цитира седем значения на понятието формална структура), така и на съветски психолози — Л. П. Буева, К. К. Платонов и др.

Оригинален и различен от посочените е подходът на Е. И. Головаха, който при разкриването на структурата на групата изхожда от позициите на съвместната дейност в нея. При разработването на въпроса за структурата на учителския колектив сме се ръководили от неговата понятийна схема.

Структурата на учителския колектив може да се разглежда в три аспекта от гледна точка на съвместната дейност в него, като отговор на три въпроса: към какво е насочена дейността, кой действа, как се осъществява дейността. Посочените аспекти определят и трите нива на интерпретация на структурата на учителския колектив: структура на насочеността на съвместната дейност, структура на учителския колектив като субект на дейността, структура на способите на дейността в учителския колектив.

Насочеността на дейността на учителския колектив се определя от сферата на приложение на съвместната дейност и от функциите на колектива.

Структурата на учителския колектив като субект на дейността е резултат от взаимодействието на обективни фактори — място в общественото разпределение на труда, определящо насочеността на груповото действие и индивидуалните характеристики на участниците в дейността.

Структурата на способите на дейността в учителския колектив е динамична и се определя от другите структури. Тя включва следните процеси и резултатите от тях: 1. Мотивация — съвкупност от общогрупови потребности, мотиви, установки, настроения. 2. Целеполагане — включва идентификацията със зададената отвън общогрупова цел. 3. Поведение — включва общогруповия стил и представлява реализация на мотивацията и целеполагането. 4. Самооценка — включва механизма на актуализация на целта на основата на обратната информация за нейното достигане.

Така обособените нива се свързват в обща структура на учителския колектив, която има статичен и динамичен компонент.

Значително по-продуктивни се оказаха концепциите за развитието на колектива на А. В. Петровски и Л. И. Умански, които реализират еднаква идея — полето на възможните групови състояния се разделя на няколко части от координатна система и реалната група, оценена по съответните параметри, заема мястото си в тази координатна система.

Същият подход може да се приложи и спрямо учителския колектив, като в основата на координатната система се постави общественият инвариант на вътрешногруповите процеси (сърцевината му е общественият инвариант на учителския колектив като субект на съвместна дейност) и реалните колективи се разглеждат като повече или по-малко отклоняващи се от него по отделните показатели. Процесът на развитие на учителския колектив представлява движение в тази координатна система, като крайната му цел е достигането до инварианта и стабилизирането на това състояние.